

Het performatieve archief

Participatief verzamelen in de Bijlmer

Marijke Nuijtkamer ■

De keuze om particulier archiefmateriaal participatief (samen met de beoogde doelgroep) te verzamelen, kan verstrekkende gevolgen hebben voor de werkwijze van een archiefinstelling.

De taak om zorg te dragen voor het duurzaam behoud van archieven voor toekomstige generaties zit diep geworteld in de bewaartradities binnen het erfgoedveld. Maar hoe zit dat als je het materiaal door en met participanten verzamelt? Imagine IC neemt in de Amsterdamse Bijlmer het voortouw.

Imagine IC is een ware pionier in het erfgoed van actueel samenleven, het immateriële erfgoed van het dagelijks leven in de grote stad van vandaag. In het kader van het Atelier Documenteren van de Samenleving (Atelier DS) onderzoekt Imagine IC de gevolgen van participatief verzamelen voor de archiefpraktijk. Daarnaast worden de mogelijkheden verkend om verzamelmethoden te actualiseren. Het atelier is een laboratorium voor actueel archiefwerk. Imagine IC vervult in een consortium met de Reinwardt Academie, het Stadsarchief Amsterdam, Archief Eemland en Streekarchief Midden-Holland een rol als inspirator van participatief werken in archieven.

Rol van de archivaris

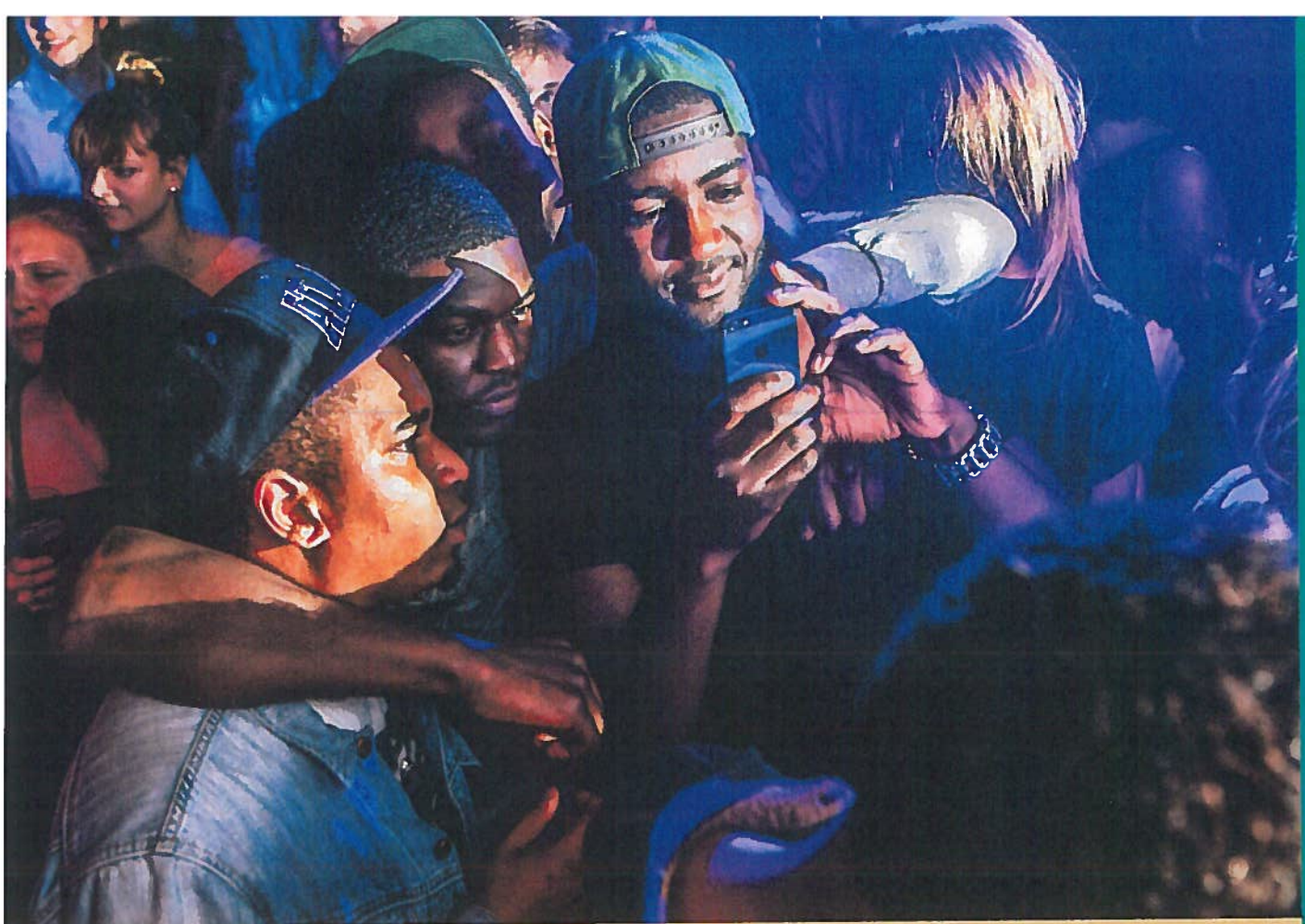
Binnen Atelier DS werken student-onderzoekers ieder vanuit een instelling aan één gezamenlijke vraag: 'Wat is de rol van de archivaris in een samenleving die zichzelf documenteert? En hoe kan de archivaris die rol vormgeven?'¹ Het onderzoek bij Imagine IC wordt gedaan in het kader van de nieuwe archiefcollectie die Imagine IC aanlegt over de cultuurhistorie van Amsterdam Zuidoost (De Bijlmer). Imagine IC is de enige informele archiefinstelling van Atelier DS. Imagine IC is een mix van een archief en een museum. De erfgoedinstelling is sinds 1999 actief en deelt in Amsterdam Zuidoost een huis met de Openbare Bibliotheek Amsterdam (OBA). Imagine IC werkt participatief en documenteert, presenteert en bewaart de neerslag van 'het dagelijks leven'. Bij het onderzoek in Atelier DS focust Imagine IC zich op het identificeren van de grenzen van huidige methodes en verzameltradities.² Daarbij wordt er een aanzet gegeven voor 'methodologische actualisering van

participatiemethodes'.³ Imagine IC onderzoekt hoe het proces van verzamelen samen met participanten gestalte kan krijgen: het identificeren van particuliere archieven en archiefvormers en het vervolgens waarderen, ontsluiten en beheren van deze 'archieven'.

Buiten vertrouwde muren

Participatief verzamelen is de uitdaging aangaan om uit de veilige, vertrouwde muren van je instelling te treden en het verzamelproces samen met participanten in te vullen. Voor Imagine IC is participatie altijd al onderdeel geweest van de manier van werken. Samen met verhalenvertellers werd de afgelopen jaren materiaal verzameld over uiteenlopende onderwerpen zoals geloof, straatvoetbal of eigentijdse partycultuur. Deze verhalen werden vervolgens online toegankelijk gemaakt in beeld- en geluidsproducties en vinden hun weg in exposities, educatieve projecten en debatten. Imagine IC ziet deelnemers als 'curatoren van het erfgoed van de superdiverse eigen tijd'.⁴ De *digital born* collectie wordt beheerd in samenwerking met beheerpartners, te weten het Stadsarchief Amsterdam (SAA) en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid. Zij verzorgen de duurzame archivering van deze collectie. Het ontsluiten ervan voor een groter publiek loopt via de eigen kanalen van Imagine IC.

De diverse groepen waarmee Imagine IC samenwerkt voor 'het documenteren van de samenleving' vragen om een eigen benadering. Daarom staat de uitkomst van het verzamelproces nooit van tevoren vast. Bij elke expositie is de relatie tussen particuliere inbreng en het thema anders.

Nieuwe aanwinst voor broekzakarchief over uitgaansleven (foto Jordi Wallenburg, geschonken aan Imagine IC voor InterArchive Let's Party, 2014).

Een archiefcollectie van de buurt

Stadsdeel Amsterdam Zuidoost heeft aan Imagine IC de opdracht verstrekt om een 'archiefcollectie' en vaste opstelling over Zuidoost te realiseren. De tentoonstelling met de naam *Bijlmermeer. Vitrine van Zuidoost*, zal mede in samenwerking met de OBA vanaf dit voorjaar te zien zijn op de boekenvloer in het huis dat Imagine IC deelt met de OBA in Bijlmer-Centrum. Imagine IC zoekt verhalen over het leven van toen en nu. Materiaal – immaterieel en materieel – dat mensen in de loop van de tijd hebben verzameld vanwege hun werk, hobby of nevenactiviteiten. Zij zijn zich er niet altijd van bewust dat hun herinneringen en spullen waardevol zijn om te delen met een groot publiek. Een goed voorbeeld van een 'archief' dat dergelijke verhalen vertelt, is het archief van Heero Viel. Het verhaal over zijn aandeel in de bewonersparticipatie in de Bijlmer. Deze en nog veel meer getuigenissen worden in de tentoonstelling gepresenteerd met archiefstukken en objecten. Imagine IC gaat middels participatiebijeenkomsten en gesprekken de dialoog aan met mensen die een binding hebben met Zuidoost. Zo wil Imagine IC ook ontdekken hoe zij de verhalen van Zuidoost gerepresenteerd willen zien in de tentoonstelling. Voor deze tentoonstelling toont Imagine IC ook items uit de eigen archiefcollectie. Het is de bedoeling dat de nieuwe archiefcollectie over Zuidoost door partners zal worden beheerd. Imagine IC is hierover in gesprek met het SAA.⁵ Imagine IC heeft niet de faciliteiten in huis om de archiefcollectie duurzaam te beheren en toegankelijk te maken en werkt voor dit stukje van archiefzorg graag samen met partners die deze voorzieningen wel kunnen bieden.

Culturele repertoires

Voor Imagine IC is het resultaat van verzamelen niet zozeer een materiële collectie. Verzamelen vat Imagine IC op als een dynamisch proces van identificeren en aanwijzen van items of van culturele repertoires.⁶ Verzamelen houdt ook in: presenteren, annoteren, bevragen, transformeren, maar sluit tegelijkertijd het vergeten, achterlaten en verwijderen niet uit.⁷ Bij dit hele proces worden zij betrokken die emotioneel, professioneel of op een andere manier verbonden zijn met het onderwerp, bijvoorbeeld straatvoetbal.⁸

Wat heeft dit voor gevolgen voor het verzamelen van immaterieel erfgoed, zoals dat wordt ingegeven door de UNESCO-conventie voor het veiligstellen van immaterieel erfgoed?⁹ Dergelijke aspecten onderzoekt Imagine IC met de Reinwardt Academie voor Cultureel Erfgoed in het programma 'Immaterieel erfgoed met prik'.

De visie van Imagine IC op verzamelen sluit nauw aan bij 'het nieuwe verzamelen', een museale blik op verzamelen die ontwikkeld is door collectiespecialist Arjen Kok. Dit concept omvat drie manieren van verzamelen. De eerste optie is dat musea niet in de eerste plaats objecten maar relaties verzamelen. Bij de tweede optie gaan musea strategische allianties aan met partners in een verzamelnetwerk. De derde mogelijkheid is dat musea een platform zijn voor individuen en groepen die hun eigen erfgoed verzamelen.¹⁰ Bij Imagine IC komen aspecten van alle drie de vormen van verzamelen terug. Bijlmer Meer is een uitstekend voorbeeld van een platform dat Imagine IC en participanten in staat stelt om de verhalen over Zuidoost te verzamelen. Imagine IC neemt deel aan dit platform, omdat >>

>> ze zichzelf ziet als deelnemer in het verzamelproces.

In de huidige informatiemaatschappij ontstaan nieuwe alternatieve methodes en plaatsen voor het verzamelen van herinneringen. In de archiefwereld gaat de aandacht allereerst uit naar het veiligstellen van *born digital archives*, omdat het duurzaam beheer hiervan de nodige hoofdbrekens kost, evenals de waardering en acquisitie van digitale informatie. 'If – given the volume and ubiquitous nature of digital information – selecting, or collecting, or other analog memory strategies are not viable or feasible within cyberspace, how will institutions adapt and continue to evolve their public memory interventions?'¹¹

Wat particuliere archieven betreft, met name de analoge, is het een ander verhaal. Daar is zeker de laatste 10 jaar meer aandacht voor gekomen.¹² Dat neemt niet weg dat bij veel archiefinstellingen geen sprake is van een goed omschreven, onderling afgestemd en actief acquisitiebeleid.¹³

Participatie in de archiefcollectie

Samenwerken met participanten vergt doordacht beleid over de verantwoordelijkheden van zowel participanten en Imagine IC bij het verzamelen. Voor Danielle Kuijten, projectleider van Bijlmer Meer, is het wenselijk dat de voorwaarden waaronder Imagine IC en participanten het verzamelproces ingaan, gezamenlijk worden bepaald.

Archiefinstellingen moeten transparant zijn over het doel van acquisitie, vindt Yassine Boussaid, projectleider van de winter-exposities. Dat stelt participanten in de gelegenheid om zelf te kunnen overwegen onder welke condities ze archieven willen schenken of in bewaring geven. Hij vult aan dat archiefinstel-

lingen eerst een goed beeld zouden moeten hebben wat de context is waarin een particulier archief is gevormd. Een archiefinstelling verzamelt immers niet alleen het particuliere archief, maar ook de context ervan. Het is dit verhaal over de context dat duidelijk kan maken of het archief op de goede plek is bij een bepaalde archiefinstelling. De vraag zou gesteld kunnen worden of het verhaal van de archiefvormer over alles wat leidde tot dit archief over het hoofd gezien wordt wanneer archiefinstellingen alleen geïnteresseerd zijn in het archief zelf. Is niet elk archief op zichzelf een verhaal? En is elke inventaris niet het verhaal gegoten in de vorm zoals archivariissen die willen zien? Yassine: 'Doordat archivariissen archieven beschrijven, krijgen deze een gezicht, een structuur en wordt in feite een verhaal gecreëerd. Samenwerking met participanten is daarom onmisbaar om de wereld achter een archief te begrijpen en om een archiefbeschrijving een uitdrukking te laten zijn van het verhaal van de participant.' De Canadese archiefwetenschapster Laura Millar was in dit opzicht van Bijlmer Meer onder de indruk. Bijlmer Meer is experimenteel – niet alleen in archief termen maar ook maatschappelijk: '... you don't want me to understand you, you want me to understand them. And you want to understand them.'¹⁴ Volgens haar daagt Imagine IC bestaande archiefpraktijken uit om met een nieuwe blik naar de verzamelpraxis te kijken als dit participatief gebeurt.

Ruime opvatting

Imagine IC heeft een ruime opvatting over wat een archiefstuk is of kan zijn. Zo zijn in het archief van Bijlmer Meer een verzameling plastic tasjes en sportvaantjes als archiefstukken opgenomen. Ook hier wordt gezocht naar de grenzen van wat een archief is, welke functie het vervult en hoe hier praktisch vorm aan gegeven kan worden. Danielle Kuijten: 'Wij zien archiveren als een dynamisch proces waarbij het archief evolueert in het heden, open voor permanente annotaties, (her)gebruik, waardering. In onze zoektocht om daar samen met participanten vorm aan te geven, bevragen wij ook het uitgangspunt van eeuwig bewaren van origineel materiaal. Wij vinden het belangrijk om tegemoet te komen aan de wens van participanten om hun materiaal zonder beperkingen toegankelijk en zichtbaar te houden. Naar onze mening prevaleert de wens van de participant boven de wens van instellingen om stukken voor de eeuwigheid te bewaren.'

Archief Plastic Tassen, Bijlmer Meer. Geschonken door Mick la Rock (foto Imagine IC, 2015).

Little Miss Kwakoe. Geschonken door mw. Overman (foto Jordi Wallenburg/Imagine IC, 2015).

Community identity

Ook de invloed van participatief verzamelen op de representativiteit van de archiefcollectie is een belangrijk discussiepunt. Verhalen en archiefstukken die rechtstreeks afkomstig zijn van een bepaalde groep (dus zonder bewerking van bijvoorbeeld archivariissen) kunnen zogenaamde 'empowered narratives' creëren die zijn ingebed in de lokale beleving, praktijk en kennis van de groep. Archiefinstellingen met dergelijke archieven 'preserve the articulation of community identity'.¹⁵ In dit opzicht is het belangrijk om de vraag te stellen of een gemeenschap dan een adequate representatie van zichzelf geeft in bijvoorbeeld een archiefcollectie. Heeft een gemeenschap wel altijd 'gelijk'? 'There might be stereotyped otherness in the self-representation of communities depending the practical situation that people are in.'¹⁶

Voor Imagine IC houdt participatief verzamelen in dat archiefvormers worden geïdentificeerd om te voelen wat in de wijk gebeurt. Daarbij is het deelnemen aan discussies en participatiebijeenkomsten essentieel, om te ontdekken welke verschillende perspectieven er in de verhalen over in dit geval de Bijlmer aanwezig zijn.

Tegenstellingen doorbreken

In de wereld van Archief 3.0 draait het niet meer om archiefmateriaal of archivariissen, maar om mensen.¹⁷ Participatief verzamelen doorbreekt het denken in tegenstellingen van expert en amateur. Millar zegt hierover: 'You are raising awareness by working so actively with the community and with the people and with the younger generation. You are forcing us to think differently, how can you do that to me? [...] You're pushing my boundaries.'¹⁸ ■

Noten

- 1 ■ Zie voor een omschrijving van Atelier DS en de deelnemende instellingen: www.archiefateliers.nl/onderzoek-ds, geraadpleegd 2-12-2014. Dit atelier is een van de twee ArchiefAteliers die opgericht zijn door het Platform voor Archiefonderwijs en -onderzoek.
- 2 ■ ArchiefAteliers, 'Imagine IC', www.archiefateliers.nl/imagine-ic, geraadpleegd 2-12-2014.
- 3 ■ Nieuwsbrief Open Atelier, 'Actuele communities en hun actoren', november 2014, nr. 5, www.archiefateliers.nl/nieuwsbrieven, geraadpleegd 2-12-2014.
- 4 ■ Imagine IC, 'Over ons', www.imagineic.nl/content/over-ons, geraadpleegd 15-12-2014.
- 5 ■ Imagine IC, *Verslag van het bestuur van Imagine IC over het jaar 2013* (Amsterdam, 2014), p.4.
- 6 ■ Culturele repertoires zijn 'een min of meer samenhangend geheel van begrippen, redeneringen, waarden en mentale vaardigheden, dat in een bepaald gebied en in een bepaalde tijd 'beschikbaar is' [...]. Bron: Bert Altena en Dick van Lente, *Vrijheid en rede. Geschiedenis van de Westerse samenleving 1750-1989* (Hilversum, 2006), p. 19.
- 7 ■ Hester Dibbits en Marlou Willemsen, 'Stills of our liquid times. An essay towards collecting today's intangible cultural heritage', in: Sophie Elpers, Anna Palm (eds.), *Die Musealisierung der Gegenwart. Von Grenzen und Chancen des Sammelns in kulturhistorischen Museen* (Bielefeld, 2014), pp. 177-196, aldaar 177.
- 8 ■ Dibbits en Willemsen, 'Stills of our liquid times', 181, 184.

Participatiebijeenkomst Bijlmer Meer (filmstill: Vernon Roberts/Imagine IC, 2014).

9 ■ Ibidem, 182, 186.

10 ■ Léontine Meijer van Mensch en Peter van Mensch, 'From disciplinary control to co-creation', in: Susanna Pettersson, Monika Hagedorn-Saupe, Teijamari Jyrkkiö, Astrid Weij (eds.), *Encouraging collection mobility. A way forward for museums in Europe* (Helsinki, 2010), pp. 33-53, aldaar 51. Zie ook Michelle Ouwkerk, 'Iedereen doet mee.' *Onderzoek naar participatieprojecten in musea* (Amsterdam, 2013), p. 20.

11 ■ Daniel J. Caron and Richard Brown, 'The Documentary Moment in the Digital Age. Establishing New Value Propositions for Public Memory', *Archivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivists* 71 (Spring 2011), pp. 1-20, aldaar 11-12.

12 ■ Caroline de Hart, *Een kwestie van kiezen. Acquisitieplannen en -profielen in het Nederlandse archiefwezen*. Afstudeeropdracht Informatie en Media/Archivistiek B (2012), 9.

13 ■ De Hart, *Een kwestie van kiezen*, 10.

14 ■ De opname van de Masterclass (30 oktober) is beschikbaar via Liane van der Linden.

15 ■ Katie Shilton en Ramesh Srinivasan, 'Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections', *Archivaria* 63 (Spring 2007), pp. 87-101, aldaar 90.

16 ■ Peter van Mensch, 'Conclusions of the joint COMCOL-CAMOC-ICOM Europe session by Peter van Mensch' (2011), www.comcol-icom.org/annual-conference-2011, geraadpleegd 2-12-2014.

17 ■ Kate Theimer, 'Participatory archives: something old, something new' (Midwest Archives Conference, 2012), p. 37. Zie: www.slideshare.net/ktheimer/theimer-participatory-archives-mac-keynote, geraadpleegd 16-1-2015.

18 ■ Bron: opname van de masterclass (30 oktober 2014). Voor de vier taken van archiefinstellingen: Laura Millar, 'What is the Role of the Archivist in Documenting Society in a Society that is Increasingly Documenting Itself?', Presentation to KVAN, Gouda, The Netherlands, 29 October 2014, pp. 8-9, 12. Zie: www.archiefateliers.nl/nieuws, geraadpleegd 2-12-2014.

Marieke Houtekamer ■ student-onderzoeker bij het project Bijlmer Meer van Imagine IC en student Archival Studies aan de Universiteit Leiden.